

Rechnitz (*Der Würgeengel*) Münchener Kammerspiele

Info

DATA / DATES

w o 9 en do 10 juni 2010

Wed 9 and Thu 10 June 2010

LOCATIE / VENUE

Stadsschouwburg Amsterdam, Grote Zaal

AANVANG / STARTING TIME

20.30 u

8:30 pm

DUUR / RUNNING TIME

1 uur 50 minuten, zonder pauze

1 hour 50 minutes, no interval

TAAL / LANGUAGE

Duits met Nederlandse boventiteling

German with Dutch surtitles

INLEIDING / INTRODUCTION

19.45 u

7:45 pm

MEET THE ARTIST

met Jossi Wieler do 10 juni, na de voorstelling
with Jossi Wieler Thu 10.6, after the performance

WEBSITE

www.muenchner-kammerspiele.de

Credits

TEKST / TEXT

Elfriede Jelinek

REGIE / DIRECTION

Jossi Wieler

TONEELBEELD EN KOSTUUMS /

SET AND COSTUMES

Anja Rabes

DRAMATURGIE / DRAMATURGY

Julia Lochte

MUZIEK / MUSIC

Wolfgang Siuda

LICHT / LIGHT

Max Keller

CAST

Katja Bürkle, André Jung, Hans Kremer,

Steven Scharf, Hildegard Schmahl

ASSISTENT REGIE / DIRECTOR'S ASSISTANT

Ramin Anaraki, Verena Lobert

ASSISTENT TONEELBEELD / SET ASSISTANT

Jens Dreske

ASSISTENT KOSTUUMS /

ASSISTANT COSTUMES

Pascale Martin

INSPICIËNT / INSPICIENT

Lutz Müller-Klossek

SOUFFLEUSE / PROMPTER

Roswitha Dierck

PRODUCTIE / PRODUCTION

Münchener Kammerspiele

WERELDPREMIÈRE / WORLD PREMIERE

München, 28.II.2008

Rechnitz (Der Würgeengel)

Het stuk *Rechnitz (Der Würgeengel)* ontleent zijn titel aan het gelijknamige Oostenrijkse plaatsje aan de Hongaarse grens, waar op 24 maart 1945, vijf dagen voor de Russen kwamen, tweehonderd Hongaarse joden op brute wijze werden vermoord door een groepje nazileiders, SS-officieren en plaatselijke notabelen die zich voor een soiree hadden verzameld op het nabijgelegen kasteel van graaf en gravin Thyssen-Batthyány.

Het stuk *Rechnitz* heeft vele lagen en wisselende perspectieven, die door Jelinek en regisseur Wieler op geraffineerde wijze in elkaar zijn geschoven. Wieler voert vijf boodschappers op die ons moeten vertellen wat er die nacht gebeurd is, als het koor in een Griekse tragedie. Maar al snel wordt duidelijk dat deze boodschappers niet volledig te vertrouwen zijn. Zij maken vooral omtrekkende bewegingen, spreken hun twijfels uit, wisselen van rol, spreken elkaar tegen, ontkennen en bagatelliseren. En als ze een tipje van de sluier lichten en aan de ware toedracht refereren, doen ze dat fluisterend, etend of lachend, maar nooit direct en waarachtig. Jelinek is het er niet zozeer om te doen deze gruwelijke misdaad te reconstrueren, maar veeleer om het sinistere zwijgen en ontkennen bloot te leggen, om te laten zien hoe de waarheid zestig jaar na dato nog steeds eindeloos verhuld, verdraaid en verzwegen wordt. Volgens Jelinek is het bloedbad van Rechnitz dan ook symptomatisch voor de houding van Oostenrijk ten opzichte van de oorlog en het fascisme dat volgens haar nog steeds welig tiert.

The play *Rechnitz (Der Würgeengel)* derives its title from the similarly named little Austrian town near the Hungarian border, where on March 24, 1945, five days before the Russians arrived, two hundred Hungarian Jews were brutally murdered by a small group of Nazi leaders, SS officers and local notables who had gathered for a soiree at the nearby castle of Count and Countess Thyssen-Batthyány. The play has many levels and alternating perspectives, which are subtly interwoven by Jelinek and also the director. Wieler introduces five messengers who are supposed to tell us what happened that night, like a chorus in a Greek tragedy. But it soon becomes clear that these messengers are not to be completely trusted. They mostly make outflanking movements, express their doubts, exchange roles, contradict one another, deny and play things down. And when they occasionally lift a tip of the veil and refer to the true circumstances, they do it in a whisper, while eating or laughing, never directly and truthfully. Rather than reconstructing this horrific crime, Jelinek is much more interested in exposing the sinister silence and denial, to show how, sixty years after the fact, the truth is still being endlessly concealed, twisted and withheld. According to Jelinek, the Rechnitz bloodbath is symptomatic for the Austrian attitude toward the war and toward fascism – which, she says, is still rampant.

Het *enfant terrible* van de Oostenrijkse literatuur

De Oostenrijkse schrijfster Elfriede Jelinek spaart niets of niemand in haar werk, vooral haar vaderland niet. In virtueuze toneelstukken en romans hekelt ze de huichelarij en hypocrisie van Oostenrijk. Haar woede en ergernissen vormen de motor achter haar schrijverschap.

Afgelopen maart deed een groep Oostenrijkse auteurs een oproep tot het Oostenrijkse volk om in april vooral niet op de rechts-conservatieve presidentskandidate Barbara Rosenkranz te stemmen. Als stem van de populistische, conservatieve vrijheidspartij FPÖ zou ze het presidentschap 'onwaardig' zijn. Haar intentie om haar extreemrechtse gedachtegoed te verdedigen stootte de auteurs tegen de borst; zo iemand kon nooit een goede vertegenwoordiger worden van Oostenrijk. Een van de schrijvers die hun handtekening onder het manifest zetten, was Elfriede Jelinek. Haar protest tegen de rechts-conservatieve, antifeministische presidentskandidate (die overigens ruimschoots werd verslagen door de sociaal-democratische Heinz Fischer) tekent Jelinek, de linkse feministische Nobelprijswinnares, die de FPÖ altijd al onomwonden heeft bekritiseerd. In de cultuurpopulist Jörg Haider, die in 2000 als leider van de FPÖ in de regering kwam, vond ze een rasechte vijand. Zijn toetreden tot de Oostenrijkse regering bracht haar er zelfs toe de uitvoering van haar toneelstukken in Oostenrijkse theaters te verbieden. Tijdens een protest van Oostenrijkse kunstenaars tegen de toenmalige regering van de FPÖ en de conservatieve ÖVP citeerde ze de woorden

van Bertolt Brecht: 'Alleen de domste kalveren kiezen zelf hun slachters uit.' Maar het is niet alleen de opkomst van het extreemrechtse nationalisme die Jelinek steeds weer stelling doet nemen tegen haar vaderland. De schrijfster heeft nooit onder stoelen of banken gestoken dat ze 'niets dan haat' voelt voor Oostenrijk – voor de kleinburgerlijke moraal, voor het machtsmisbruik waaraan de regering zich schuldig maakt, voor de ongelijke behandeling van vrouwen en mannen. Met haar vlijmscherpe pen treedt ze daar steeds weer tegen in het geweer – reden waarom ze door beledigde landgenoten wel als nestbevuiler wordt betiteld. Toen ze in 2004 de Nobelprijs voor de Literatuur won, reageerde de FPÖ-cultuurwoordvoester met de sarcastische opmerking dat je 'bij alle vreugde niet mag vergeten dat Elfriede Jelinek Oostenrijk al jarenlang met genot door het slijk haalt'. Elfriede Jelinek, geboren in 1946 in de Oostenrijkse deelstaat Stiermarken als dochter van een Tsjechische jood en een rijke Weense, heeft zich nooit kunnen verzoenen met haar vaderland. Ook niet met haar moeder trouwens, die de kleine Elfriede al vanaf haar zevende begon klaar te stomen voor een sterrencarrière als concertpianiste en daarbij met ongekende ambitie te werk ging. Die band met haar moeder, van wier strenge bewind ze nooit heeft kunnen loskomen, zou Jelineks karakter in sterke mate tekenen. Ze groeide op tussen deze drillende vrouw en een joodse vader die de oorlog had overleefd door in een nazi-fabriek te gaan werken, en die in 1969 overleed in een psychiatrisch ziekenhuis. Om zichzelf te ontplooien was nauwelijks ruimte - in die lastige jeugd werd de voedingsbodem gelegd voor haar latere cynisme en voor een sociale fobie die ze nooit te boven zou komen.

Na haar (door haar moeder opgedrongen) studies aan het conservatorium van Wenen (piano, orgel en compositie) en studies theaterwetenschap en kunstgeschiedenis aan de Weense universiteit begon ze zich door middel van de literatuur af te zetten tegen de verknijpte maatschappij die ze om zich heen zag. Zoals eerder haar literaire voorvaderen Arthur Schnitzler en Thomas Bernhard gebruikte ze haar pen om te ageren tegen huichelarij en hypocrisie. Haar ergernis over de politieke wanverhoudingen bracht haar er in 1974 tevens toe lid te worden van de Communistische Partij van Oostenrijk, de KPÖ, in de hoop dat die partij ooit de kiesdrempel zou halen en een tegenwicht kon bieden aan het rechtse bolwerk in de regering. Met de eerste romans die ze schreef legde ze al meteen de vinger op zere plekken: de porno-industrie, de roddelpers, de vulgariteit in de media, de scheve machtsverhoudingen in de politiek, maar ook de sociale achterstelling van vrouwen en de seksuele machtsverhoudingen in de samenleving. 'Mannen kunnen niet radicaal genoeg schrijven, dat heet dan "karaktervol" of "lekker agressief"'. Maar als een vrouw zich radicaal uit, dan sneert men: "Die moest eens een flinke beurt krijgen, daar zou ze van opknappen!" zei ze ooit in een gesprek met NRC Handelsblad. 'Taalkundige rebellie,' noemt Jelinek zelf haar literatuur. Rebellie gericht tegen de dolgedraaide maatschappij en de 'verziekte nepwereld van de massacultuur'. Haar toneel- en prozawerk is ervan doordrenkt. Jelineks kritische blik ontgaat niets of niemand. Met haar roman *Die Klavierspielerin* (1983, in 2001 verfilmd door Michael Haneke) etaleerde ze haar ergernis over een staat die met haar ene hand haar burgers tot passieve jaknikkers maakt, en hen met haar andere hand hardhandig onderdrukt. In haar roman *Lust* (1989) en haar toneelstuk *Raststätte* (2004) zette

ze zich af tegen de door mannen gedomineerde, kapitalistische sekscultuur. Voor haar toneelstuk *Über Tiere* (2006) het afgelopen seizoen in Nederland geësceneerd door Susanne Kennedy bij het Nationale Toneel (*Over Dieren*), baseerde ze zich onder andere op afluistertapes die de Oostenrijkse politie maakte van een van vrouwenhandel verdacht escortbureau. Voor *Rechnitz (Der Würgeengel)* (2008) nam ze als uitgangspunt de liquidatie van tweehonderd Hongaarse joden door Oostenrijkse nazi's tijdens een kameraadschapsfeest in mei 1945. En in haar nieuwe toneelstuk *Winterreise*, dat deze winter in première gaat bij de Münchner Kammerspiele, schrijft ze over een beruchte fraudezaak van de Oostenrijkse Hypo-bank, waaraan de in 2008 verongelukte oud-FPÖ-leider Jörg Haider zijn handen vuil maakte.

Ondanks haar weerzin tegen de Oostenrijkse staat is ze er nooit helemaal weggegaan, al heeft ze ook een huis in München, waar haar werk aanzienlijk enthousiaster wordt begroet dan in haar eigen land. Haar Oostenrijkse woning staat in een groen stukje Wenen, ver weg van de bewoonde wereld. Jelinek mag rebels zijn, in bepaalde kringen omstreden, ze is haar mensenschuwheid nooit te boven gekomen en waagt zich niet graag in het openbare leven. Toen haar in 2004 de Nobelprijs voor de Literatuur werd toegekend, weigerde ze die in Stockholm te gaan afhalen omdat ze de aandacht van al die mensen en camera's niet kon verdragen. 'Mensen doen pijn,' verklaarde ze zich in interviews. Arnon Grunberg mocht haar ooit als een van de weinigen interviewen in het huis waar ze tot 2000 met haar demonische en bezitterige moeder woonde. Terugblikkend op haar leven maakt Elfriede Jelinek in dat gesprek eerder een zachte, verlegen indruk dan die van een rebellerende relschopper. In haar werk, vertelt

ze, dáár kan ze haar wraaklust en agressie botvieren. Dat ze daar in het echte leven niet toe in staat is, vaak zelfs het idee heeft dat ze helemaal niet leeft, verklaart de drift waarmee ze haar ongezouten kritiek op haar vaderland en op intermenselijke relaties blijft botvieren

MoreTXT | Lonneke Kok

Dialectiek van het zwijgen

Het bloedbad van Rechnitz was lange tijd een verzwegen misdaad, maar juist daarvoor werd de plaats bekend. Rechnitz is een metafoor voor de *raison d'être* van het naorlogse Oostenrijk.

Op de plek waar 62 jaar geleden in de laatste oorlogsdagen zo'n 180 joden werden vermoord, vindt nu al meer dan tien jaar jaarlijks een herdenking plaats. Niet toevallig kreeg de rede die auteur Robert Menasse er hield in het voorjaar van 2007 als titel mee 'Über das Schweigen'. Menasse: 'Niet eerder in de geschiedenis heeft zich door hardnekkig zwijgen zoveel historische kennis geaccumuleerd.'

Rechnitz geldt als het paradigmatische oord van een 'samenzwering om te zwijgen'. En juist dat, die onwil om de gebeurtenissen bekend te maken, heeft Rechnitz wereldbekend gemaakt, zij het pas na de publicatie van auteur David R.L. Lichtfield over de hellenacht bij het slot van gravin Margit Thyssen-Baththyány, eerst in de *Independent* en vervolgens in de *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.

Rechnitz ligt zoals men zegt aan de rand van de wereld, althans aan de rand van de Oostenrijkse wereld. Alleen hier, waar het natuurpark Geschriebenstein zich verheft, is het verder zo vlakke Burgenland niet helemaal vlak. Het stuwmeer van Rechnitz, waar in de zomer kinderen zwemmen, lijkt haast een natuurlijk bergmeer. Even verderop ligt Oberwart, en ook Deutsch-Schützen ligt vlakbij, vooral sinds de binnengrenzen van de EU opengingen en de hobbelige landweg werd omgebouwd tot een vierstrookse racebaan.

De plaatsnamen spreken hier voor zich: 'Deutsch-Schützen' geeft aan dat men hier, waar dat minder vanzelfsprekend is dan elders in Oostenrijk, van oudsher vasthoudt aan het

'Deutschtum'. In Oberwart bevindt zich een grote Roma-nederzetting, en het is nog maar vijftien jaar geleden dat daar bij een racistische bomaanslag vier Roma werden vermoord. Het is naar men zegt een onzure streek, en je hoeft er niet lang te verblijven om erachter te komen dat er een 'duister geheim' wordt bewaard. Het is een bijzonder geheim: een geheim omdat het met zwijgen te maken heeft, maar omdat het tamelijk bekend is ook weer geen echt geheim. Naar de jaarlijkse herdenking komen superintendanten, ministers, bisschoppen, opperrabbijnen en ex-bondskanseliers.

In 1944 en begin 1945 werden in deze streek duizenden Hongaarse joden op dodenmarsen voortgedreven om krijgsgevangenen en 'gastarbeiders' te ondersteunen bij het aanleggen van loopgraven voor de Südostwall. In de nacht van 24 op 25 maart werden bij het Kreuzstadl (het kruiskapelletje dat tevens de tegenwoordige gedenkplaats is) circa 180 als 'arbeidsongeschikt' aangemerkte joden vermoord. Het executiecommando was gekruet uit de kring van deelnemers aan het 'Nazi-Kameradschaftsfest' dat die nacht op Slot Thyssen plaatsvond.

Omdat de zaak later 'actief vergeten' werd, hangt de verschrikking van deze nacht nog altijd over de streek. De volksgerechthoven die na 1945 in Oostenrijk werden opgericht, gingen bij het bestraffen van nazi-misdadigers aanvankelijk voortvarend te werk (de georganiseerde gratieverlening kwam pas later). Twee potentiële hoofdverantwoordelijken voor de gebeurtenissen in Rechnitz waren echter ongrijpbaar (hoofddader Podezin had zich net als de rentmeester van de Thyssens uit de voeten gemaakt), twee beschuldigden waren overleden, maar twee anderen werden aangeklaagd en veroordeeld. Getuigen meldden zich echter niet of herriepen hun verklaring. Twee getuigen die wel wilden praten werden vermoord,

zodat volgens historica Eva Holpfer wellicht moet worden geconcludeerd dat er sprake was van intimidatie door terreur. Voor die mogelijkheid pleit ook dat – zo werd al spoedig duidelijk – de veroordeelden konden rekenen op ondersteuning van de dorpsnotabelen. De gelederen werden gesloten, en wie een hoge straf kreeg, werd door de gemeenschap beschouwd als slachtoffer. Sociaal-democraten en de Christendemocratische Volkspartei dienden verzoekschriften in ('... benadrukken... dat wij ons absoluut niet kunnen indenken dat hij zich ooit zou hebben schuldig gemaakt aan enige strafbare handeling...')

De ouders zijn oude, eerbare en gevestigde burgers...'). Nazileider Nicka uit Oberwart had spoedig zijn plaats in de gemeenschap weer ingenomen; Tobias Portschy, de beruchte gouwleider van Burgenland, leefde tot 1996 in Rechnitz, en tenminste tot in de jaren tachtig als een gerespecteerde oude man. Een massagraf heeft men nooit gevonden. Er is wel naar gezocht. Aanvankelijk. Maar al snel legde zich een loodzwaar vergeten over de streek.

Aan het eind van de jaren zestig werd min of meer toevallig een aantal slachtoffers gevonden. Achttien lijken werden opgegraven en herbegraven op het joodse kerkhof van Graz. Een nieuwe, kritische generatie ging op zoek naar sporen, en uit dit initiatief ontstond de vereniging re.f.u.g.i.u.s, die het monument Kreuzstadl oprichtte, opgravingen op touw zette en op zoek ging naar getuigen.

Er is veel veranderd sinds Christine Teuschler en andere inwoners van Rechnitz begonnen met het bijeenbrengen van de feiten. 'Maar nog steeds zijn er enkelen die gedecideerd zwijgen,' vertelt zij. Inmiddels is de 'zwijgcultuur' zoals die Oostenrijk lang heeft doordrongen ook in Rechnitz opengebroken: de burgemeester neemt deel aan de herdenkingen, en het plaatselijke monument voor de gevallen soldaten is tegenwoordig ook een gedenkteken voor ge-

sneuvelde verzetsstrijders, de vermoorde joden en de slachtoffers van het bloedbad.

Toch kan het gebeuren dat een man als Wolfgang Benz, die een leerstoel Antisemitisme-onderzoek bekleedt, voor de radio verkondigt dat het feest na het bloedbad niet kan hebben plaatsgevonden, aangezien de nazi's zo kort voor het einde van de oorlog beslist niet in feeststemming zullen zijn geweest... Ook iemand met een hoogleraarsambt zou zich af en toe op de hoogte moeten stellen van de feiten. Vandaag de dag is Rechnitz haast een synoniem voor de dialectiek van het zwijgen: het werd alom bekend, juist omdat het heeft geprobeerd dat niet te worden en de herinnering aan deze misdaad met zwijgen uit te wissen. Steeds weer wordt er naar graven gezocht, eerst van 1990 tot 1996, vervolgens in 2001, en recentelijk in 2006. Nieuwe methoden en geavanceerde boortechnologieën worden ingezet, zodanig dat dit gebied inmiddels één van de best gescande grondstukken van Oostenrijk is. Ondertussen zouden ook de plaatselijke notabelen er veel voor over hebben als de beenderen van de vermoorden gevonden zouden worden. De verdringing heeft ervoor gezorgd dat de verschrikking in stand werd gehouden, en nu krijgt men die niet meer weg.

Robert Misik

De bouw van de Südostwall en het bloedbad van Rechnitz

De uitbreiding van de grensstelling werd ingegeven door de voortdurende nederlagen aan het oostfront. In september 1944 werden de eerste (concrete) maatregelen getroffen. De technische planning en controle was in handen van de Organisation Todt.

Voor het bewakingspersoneel, het beschikbaar stellen van 'schansbouwers' en de onderkomens van het schanspersoneel waren de partijbureaus verantwoordelijk. Naast vrouwen, grijsaards, vrijwilligers en een groot aantal leden van de Hitlerjugend uit de nabije grensgebieden werden tienduizenden 'Ostarbeiterinnen', andere gastarbeidsters en gevangenen ingezet, maar verreweg de grootste groep die bij dit uiteindelijk volledig nutteloze project werd ingezet, vormden de uit Hongarije in voetschreden naar Oostenrijk gedreven joden. Het merendeel van de Hongaarse joden werd ingedeeld bij de houtwerken en bij het graven van de pantservallen. De bouw van de schansen moest onder de meest onmenselijke werk- en levensomstandigheden worden uitgevoerd. De sanitaire toestand en de verzorging waren rampzalig slecht; medische verzorging was er nauwelijks. De mensen waren ondergebracht in geruimde scholen en gasthuizen, maar veel vaker in schuren en stallen. De supervisie over de 'Südostwallbau' was toevertrouwd aan de NSDAP, aangezien die ook was belast met de gowleiding van Steiermark (het huidige Südburgenland). Toen in maart 1945 de Sovjetroepen naderden, werd begonnen met de westwaartse terugtrekking van Hongaarse dwangarbeiders. Zij die niet in staat waren te lopen, werden voor het vertrek door SA- en SS-troepen vermoord. Op de zogenaamde dodenmarsen,

die voerden door het zuidelijke Burgenland (Oberwart), de Steiermark en Oberösterreich tot in het concentratiekamp Mauthausen, werden de joden door de bewakingstoepen, samengesteld uit 'bewapende burgers' en half- of volledig geüniformeerde mannen van de Volkssturm, gruwelijk mishandeld. Degenen die daarna niet meer konden lopen, werden toen alsnog vermoord. De enkele overlevende dwangarbeiders werden van het tentenkamp Mauthausen naar het vijftig kilometer westelijk gelegen concentratiekamp Gunskirchen op mars gezet, waar zij op 5 mei door Amerikaanse troepen werden bevrijd.

Op 24 maart 1945 werden zeshonderd Hongaarse joden van Güns (Hongarije) met de trein naar Burg (Burgenland) getransporteerd, om daar als dwangarbeiders te worden ingezet bij de bouw van de Südostwall. Tweehonderd gedepoteerde en volledig uitgeputte mensen werden echter weer teruggevoerd naar station Rechnitz, omdat zij voor de Arbeitseinsatz deels te ziek, deels lichamelijk te zeer verzwakt waren. De daaropvolgende nacht werden circa 180 van deze joden bij het zogenaamde Kreuzstadel in Rechnitz door deelnemers aan het in Slot Thyssen gehouden kameraadschapsfeest vermoord. Tot de gasten van het feest behoorden de 'betrouwbaarste getrouwen van het nationaal-socialistische systeem', onder wie Ortsgruppenleiter van Rechnitz Franz Podezin, functionarissen van de Kreisleitung (twee van hen werden later aangeklaagd) en leidinggevend van de 'Südostwallbau', onder wie Hildegard Stadler, de later aangeklaagde secretaresse van Podezin. Ook aanwezig waren graaf en gravin Thyssen-Batthyány die hun slot voor het feest ter beschikking hadden gesteld, alsmede hun rentmeester Hans Joachim Oldenburg. Volgens de processtukken werden de joden door Franz Podezin en ongeveer negen andere personen vermoord. Zo goed en zo

kwaad als het ging, werden zij door de later aangeklaagde Ludwig Groll en een tweede persoon ergens begraven. De avond van de daaropvolgende dag (25 maart 1945) werden bij het slachthuis nog eens achttien joden vermoord die diezelfde ochtend doodgravediensten hadden verricht en sindsdien onder bewaking bij het zogenaamde Kreuzstadel hadden verbleven.

Eva Holpfer

The *Enfant Terrible* of Austrian Literature

The Austrian writer Elfriede Jelinek spares nothing and no one, particularly not her native country. In virtuoso plays and novels, she denounces Austrian sanctimoniousness and hypocrisy. Fury and exasperation are the driving forces behind her work as an author.

This past March, a group of Austrian writers urgently appealed to the Austrian people to above all not vote for the conservative right-wing presidential candidate, Barbara Rosenkranz. As the voice of the FPÖ, a conservative, populist freedom party, she was ‘unworthy’ of the presidency. Her intention to speak out for her extreme right-wing ideas was repugnant to the authors; such a person that could never be a good representative of Austria. One of the signatories of that manifesto was Elfriede Jelinek.

Jelinek’s protest against the right-wing conservative, antifeminist presidential candidate (who was handily beaten by the social Democratic Heinz Fischer, by the way) is typical of the leftist feminist Nobel Prize winner, who has always outspokenly criticized the FPÖ. She found a true enemy in the cultural populist Jörg Haider, who came into the government in 2000 as leader of the FPÖ. During a protest of Austrian artists against the then-ruling coalition government of the FPÖ and the conservative ÖVP, she quoted the words of Berthold Brecht: ‘Only the stupidest calves choose their own butcher.’ But it is not just the rise of extreme right nationalism that makes Jelinek keep taking a stand against her country. The author has made no secret of the fact that she feels

‘nothing but hate’ for Austria: the narrow-minded morality, the government’s abuse of power, the unequal treatment of women and men. With her razor-sharp pen, she is constantly up in arms – which is why some of her insulted compatriots label her a defiler of the nest. When she won the Nobel prize for literature in 2004, the FPÖ’s cultural representative reacted with the sarcastic comment that ‘amidst all the rejoicing one must not forget that that Elfriede Jelinek has delighted in slinging mud at Austria for years’.

Elfriede Jelinek, born in 1946 in the Austrian state of Stiermarken as the daughter of a Czech Jew and a rich Viennese, has never been able to reconcile herself with her native country. For that matter, neither has she ever become reconciled with her mother, who started moulding the little Elfriede at the age of seven for a brilliant career as a concert pianist, going about it with unprecedented ambition. That relation with her mother, from whose strict regime she never could free herself, would put a great stamp on Jelinek’s character. She grew up between this drill-sergeant and a Jewish father who had survived the war by working in a Nazi factory, and who died in a psychiatric hospital in 1969. There was hardly any room to develop herself – in that troubled youth was sown the seedbed for her later cynicism and for a social phobia from which she would never recover.

After her studies (that her mother forced her to take) at the Vienna Conservatory in piano, organ and composition, and her studies in theatre science and art history at the University of Vienna, she started to react to the hung-up society she saw around her by taking up writing. Like her literary forebears Arthur Schnitzler and Thomas Bernhard, she used her pen to agitate against sanctimony and hypocrisy. In 1974, her vexation at

political abuse also drove her to become a member of the Communist Party of Austria, the KPÖ, in the hope that this party would one day reach the electoral threshold and offer a counterforce to the right-wing stronghold in the government.

With her first novels, she immediately put her finger on the sore spots: the porno industry, the gossip rags, the vulgarity in the media, the lopsided balance of power in politics, but also the social discrimination against women and the balance of power in society. ‘Men can never write radically enough, and then it’s called ‘full of character’ or ‘nice and aggressive’. But when a woman says something radical, people sneer: ‘What she needs a good lay, that would set her straight!’ she once said in an interview with *NRC Handelsblad*.

‘Linguistic rebellion,’ Jelinek says of her writing. Rebellion against a society that has gone round the bend and the ‘corrupt, phony world of mass culture’. Her plays and prose are imbued with it. Nothing and no-one escapes Jelinek’s critical eye. With her novel *Die Klavierspielerin* (1983, the source for Michael Haneke’s 2001 film *The Piano Teacher*) she displayed her exasperation at a state that turns its citizens into passive yes-sayers on the one side and heavy-handedly suppresses them on the other. In her novel *Lust* (1989) and her play *Raststätte* (2004), she reacts against the capitalistic sex culture dominated by men. She based her play *Über Tiere* (2006, presented in the Netherlands last season as *Over Dieren* under the direction of Susanne Kennedy at the Nationale Toneel) on secret tapes made by the Austrian police of an escort bureau suspected of trafficking in women. Her departure point for *Rechnitz (Der Würgeengel)* (2008) was the liquidation of 200 Hungarian Jews by Austrian Nazis during a Nazi soirée in May of 1945. And

in her new play, *Winterreise*, premiering this winter at the Münchner Kammerspiele, she writes about an infamous case of fraud involving the Austrian Hypo Bank, in which the former FPÖ leader Jörg Haider, who died in a car crash in 2008, got his hands dirty. Despite her aversion to the Austrian government, she has never left the country entirely, even though she also has a house in Munich, where her work is received with considerably greater enthusiasm than in her own country. Her Austrian home is in a verdant section of Vienna, far from the inhabited world. Although Jelinek may be a rebel, and controversial in certain circles, she has never overcome her shyness and does not like to appear in public. When awarded the Nobel Prize for literature in 2004, she refused to go to Stockholm to collect it because she could not bear the thought of all those people and cameras. ‘People are hurtful,’ she has explained in interviews. Arnon Grunberg was one of the few ever permitted to interview her in the house where she lived with her demonic and possessive mother until 2000. Looking back at her life, Elfriede Jelinek gave an impression in that interview of being gentle and shy sooner than a rebellious troublemaker. It is in her work, she says, that she can give full rein to her aggression and thirst for revenge. The fact that she is not capable of doing that in real life – and often even feels that she does not have a life at all – explains the passion with which she continues to vent her unmitigated criticism of her native country and of interpersonal relationships.

MoreTXT | Lonneke Kok

Dialectics of Suppression

The bloodbath at Rechnitz was a crime that no one mentioned, that was suppressed and covered up for a long time – but this is precisely what has made the place famous: Rechnitz is a metaphor for postwar Austria's *raison d'être*.

For over ten years now, an annual memorial service has been held at the same spot where 62 years ago approximately 180 Jews were murdered during the final days of the war. It is no accident that the lecture given there by author Robert Menasse in the spring of 2007 was called "Über das Schweigen", 'on remaining silent'. Says Menasse, 'Never before has stubborn silence resulted in the accumulation of so much historical information.'

Rechnitz is considered the paradigm of an area in which there is a 'conspiracy to remain silent'. And this unwillingness to reveal what happened is precisely what has made Rechnitz world-famous, albeit only after the publication of an article, first in the *Independent* and subsequently in the *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, by author David R.L. Lichtfield on that hellish night at the castle of Countess Margit Thyssen-Batthyány.

Rechnitz, so the saying goes, lies at the edge of the world – in any event, at the edge of the Austrian world. Except that here where the Geschriebenstein natural park rears up into the sky, the otherwise so flat region of Burgenland is not so flat at all. The Rechnitz reservoir, where children swim in the summertime, almost seems like a natural mountain lake. A little further away lies Oberwart, and Deutsch-Schützen is also nearby – all the more so after the internal borders of the EU opened up and the bumpy country road turned into a four-lane racetrack.

In these parts, place names speak for themselves. 'Deutsch-Schützen' indicates that here, where it is less self-evident than elsewhere in Austria, people traditionally stick to 'Deutschtum', or 'Germanisms'. In Oberwart there is a large Romany settlement, and only 15 years ago four Gypsies were murdered there in a racist bomb attack. The reputation of the region is forbidding, and you don't have to stay here long to discover that there is a 'dark secret'. It is an unusual secret: secret because it has to do with covering up the facts, but since they are fairly well known by now, it also isn't a real secret. Superintendents, ministers, bishops, chief rabbis and ex-Chancellors come to the annual memorial service. In 1944 and early 1945, thousands of Hungarian Jews were forced to walk through this region on death marches in order to join prisoners of war and 'guest workers' in digging trenches for a wall of fortifications known as the 'Südostwall'. On the night of 24 March, approximately 180 Jews regarded as 'unfit for work' were murdered near the Kreuzstadl (the little cross-shaped chapel that is also the site of the present day memorial). The execution squad was recruited from the obliging circle of revellers at the 'Nazi fellowship party' held that night at Thyssen castle.

Because the affair was 'purposefully forgotten' afterward, the horror of that night still hangs over the region. The people's court tribunals set up after 1945 in Austria at first worked energetically to punish Nazi criminals (the organized pardons only came later). However, two of the people potentially bearing chief responsibility for the events in Rechnitz remained at large (chief culprit Podezin had taken to his heels, as had the Thyssens' steward) and two of the accused had died. But two others were brought to trial and sentenced. Yet witnesses did not come forward

or else recanted their statements. Two witnesses who did want to talk were murdered, so perhaps it must be concluded, as historian Eva Holpfer proposes, that this was a case of 'intimidation through terror'. Another argument in support of that possibility is that the accused could – as soon became clear – count on the support of the local notables. The ranks of the community were drawn closed, and anyone who received a stiff punishment was considered a victim. Social Democrats and the Christian Democratic Volkspartei submitted petitions ('...emphasize...we absolutely cannot imagine that he ever could have committed a criminal deed of any kind.... He is from an old, reputable and established family...'). Nazi commander Nika from Oberwart quickly resumed his place in the community; Tobias Portschy, the notorious district leader of Burgenland, lived in Rechnitz until 1996 as a respected – at least up until the 1980s – old man. A mass grave was never found, although attempts were made. At first. But soon enough a heavy blanket of forgetfulness fell over the region.

In the late 1960s, more or less by chance, a number of victims were found. Eighteen bodies were dug up and reburied in the Jewish cemetery of Graz. A new, critical generation began searching for clues, and this initiative spawned the re.f.u.g.i.u.s association, which turned Kreuzstadl into a monument, set up excavations and searched out witnesses. A lot has changed since Christine Teuschler and other inhabitants of Rechnitz began gathering the facts and putting them together. 'But there still are some people who categorically refuse to say anything,' she says. In the meantime, the 'cover-up culture' that long had a grip on Austria has also been pried open in Rechnitz: the mayor now takes part in the commemoration services, and the local

monument to fallen soldiers is also a memorial to the resistance fighters who perished, the slaughtered Jews and the victims of the bloodbath.

Yet it still can happen that a man like Wolfgang Benz, who holds a chair in research on anti-Semitism, declared on the radio that there could not have been a party after the bloodbath, seeing as the Nazis definitely would not have been in a party mood so shortly before the end of the war.... Even someone with the rank of professor should update himself on the facts every now and then.

Nowadays Rechnitz is almost a synonym for the dialectics of suppression: the crime became generally known precisely because people tried to not let it be known, and to wipe out its memory by not talking about it. Repeated searches have been made for the graves, first from 1990 to 1996, then in 2001 and recently in 2006. New methods and advanced bore techniques have been employed, such that by now this area is one of the best-scanned pieces of land in Austria.

In the meantime, the local notables would also give much to have the bones of the victims be found. By suppressing history they maintained its horror, and now they cannot shake it off.

Robert Misik

The Building of the Südostwall and the Bloodbath of Rechnitz

The expansion of the Axis position at the border was dictated by continual losses on the Eastern front. In September 1944, the first concrete measures were drawn up. Technical planning and control was in the hands of the Organisation Todt, a Third Reich civil and military engineering group. The Nazi party bureaus were responsible for the guards, for ensuring there were enough 'fortification builders' and for providing accommodations for the fortification personnel. Besides women, old folks, volunteers and a large number of Hitler Youth from nearby border areas, the Nazis also put to work some tens of thousands of 'Ostarbeiterinnen' (female slave labourers from Eastern Europe), other 'guest workers' and POWs. But by far the largest group brought in to implement this ultimately completely useless project were Jews who had been marched on foot from Hungary to Austria. The majority of these Hungarian Jews were assigned to constructing works in wood and digging pitfalls for armoured vehicles. The building of entrenchments and fortifications had to be carried out under the most inhuman working and living conditions. The sanitation and provisions were unspeakably horrific, there was hardly any medical care. Some people were quartered in emptied schools and guesthouses, but much more often they were put in barns and stalls. The supervision of the building of the Southeast Wall, the 'Südostwallbau', was entrusted to the NSDAP, seeing as it was also charged with the district command of Steiermark (present-day Südburgenland).

When the Soviet troops drew near in March of 1945, the Germans began the westward withdrawal of the Hungarian slave

labourers. Before they departed, SA and SS troops murdered those who were not fit to walk. Along the so-called death marches, which wound through southern Burgenland (Oberwart), the Steiermark and Upper Austria to the Mauthausen concentration camp, the Jews were horribly mistreated by the guards, comprised of 'armed civilians' and half or fully uniformed men of the 'Volksturm' people's militia. Those who could no longer walk after that were also murdered. From the tent camp of Mauthausen, the few surviving slave labourers were marched off to the Gunskirchen concentration camp, fifty kilometres to the west, where they were freed on 5 May by American troops.

On 24 March 1945, six hundred Hungarian Jews were transported by train from Güns (Hungary) to Burg (Burgenland, the easternmost state of Austria), to be used there as slave labourers for the construction of the Südostwall. However, two hundred of these deported and completely exhausted people were sent back to the station at Rechnitz because they were either too sick or too physically weakened to 'apply themselves to the work'. The following night, some 180 of these Jews were murdered near the so-called Kreuzstadl in Rechnitz by partygoers at the Nazi soirée held at the castle of the Count and Countess of Thyssen-Batthyány. Among the guests at the party were the 'most trustworthy servants of the National Socialist system', including the local group leader for Rechnitz, Franz Podezin, county leaders (charges were later pressed against two of them) and people heading up the building of the Südostwall, including Hildegard Stadler, Podezin's secretary, against whom charges were later brought. Also present were the Count and Countess of Thyssen-Batthyány, who had made their castle available for the party, and their steward, Hans Joachim

Oldenburg. According to the papers served at court, Franz Podezin and some nine other people murdered the Jews. Under supervision of the later-accused Ludwig Groll and a second person, they were buried somewhere as best they could. On the evening of the following day (25 March 1945) another eighteen Jews, who had done gravedigger duty that same morning and had been kept under guard at the Kreuzstadl since then, were murdered near the house of slaughter.

Eva Holpfer

Biografieën

Roman- en toneelschrijfster en dichteres **Elfriede Jelinek** werd op 20 oktober 1946 geboren in Mürzzuschlag in de Oostenrijkse deelstaat Stiermarken. Haar vader Friedrich Jelinek was een chemicus van Joods-Tsjechische oorsprong. Omdat hij voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog belangrijk onderzoek deed voor de militaire dienst bleef hij gespaard van antisemitische vervolging. In de vroege jaren vijftig werd hij getroffen door een psychische ziekte, waaraan hij in 1969 overleed in een psychiatrische kliniek. De jonge Elfriede had een moeizame relatie met haar moeder, die haar als muzikaal wonderkind wilde opvoeden. Die verwrongen relatie met haar moeder werd het onderwerp van haar roman *De Pianiste*, die werd verfilmd door Michael Haneke.

In 1960, nog tijdens haar schooltijd, begon Jelinek een studie orgel, blokfluit en compositie. In 1971 rondde ze de studie orgel aan het Wiener Konservatorium met goed gevolg af. Vanaf 1964 studeerde zij ook theater- en kunstgeschiedenis aan de universiteit van Wenen, maar vanwege haar slechte psychische toestand moest ze haar studie na enkele semesters afbreken. In deze tijd ontstonden haar eerste gedichten. In 1967 publiceerde ze haar eerste bundel, *Lisa's Schatten*.

Na 1969 was Elfriede Jelinek actief in de studentenbeweging en in literatuuurdiscussies rond het tijdschrift *Manuskripte*. Ze begon met het schrijven van hoorspelen – *Wenn die Sonne sinkt ist für manche schon Büroschluss* werd in 1974 door het dagblad *Die Presse* uitgeroepen tot het succesvolste hoorspel van het jaar.

Sinds 1974 is Elfriede Jelinek getrouwd met Gottfried Hünigsberg, die in de jaren zestig tot de kring rond Rainer Werner Fassbinder werd gerekend. In 1974 trad ze toe tot de

Oostenrijkse communistische partij (KPÖ), die ze in 1991 weer verliet.

Jelineks werk is sterk verbonden met haar politiek engagement. In de vroege jaren van haar carrière betrof dat vooral het feminisme en de strijd tussen de seksen, de centrale thema's in romans als *Wir sind Lockvögel*, *Baby!*, *Die Klavierspielerin* en *Lust*. Eind jaren tachtig, begin jaren negentig werd zij het mikpunt van extreem-rechtse haat in Oostenrijk vanwege haar strijd tegen de FPÖ van Jörg Haider. Sinds die tijd heeft zij in werken als *Die Kinder der Toten*, *Babel* en *Rechnitz* haar aandacht verschoven naar sociale en politieke kritiek, voornamelijk het nazi-verleden van Oostenrijk en het huidige fascisme in haar vaderland. Zelf zei ze ooit dat ze op voet van oorlog met haar vaderland leeft en dat haar verhouding tot Oostenrijk niet eens meer een haat-liefdeverhouding is, zoals bij haar landgenoot Thomas Bernhard het geval was, maar een verhouding van louter haat.

Jelineks werk is zeer divers en ook zeer controversieel. Door vele critici wordt zij geprezen om haar fenomenale taalgebruik, anderen zien haar vaak sarcastische teksten als obscene, godlasterend en haatdragend. In 2004 won zij de Nobelprijs voor literatuur. Het jaar daarop verliet Knut Ahnlund de Zweedse Academie uit protest tegen die toekenning.

Theater- en operaregisseur **Jossi Wieler** werd in 1951 geboren in het Zwitserse Kreuzlingen. Hij volgde de regieopleiding aan de Universiteit van Tel Aviv in Israël. Zijn eerste regieopdrachten kreeg hij bij het Habima Nationaal Theater van Israël.

In 1980 keerde hij terug naar Europa en werkte voor diverse theaters in Duitsland en Zwitserland. Hij insceneerde klassiekers als *Een Midzomernachtsdroom*, *Nathan de Wijze* en *Peer Gynt*. In 1994 werd Wieler met de voorstelling *Wolken.Heim* van Elfriede Jelinek uitgenodigd

voor het Berliner Theatertreffen. Het stuk werd tot voorstelling van het jaar gekozen.

Sinds 1994 is Wieler ook actief als operaregisseur in samenwerking met dramaturg Sergio Morabito. Samen werkten ze onder andere aan *Alcina*, *Siegfried* en *Norma* bij de Staatsoper Stuttgart en *Ariadne auf Naxos* bij de Salzburger Festspiele.

Naast zijn regiewerk bij Staatsschauspiel Hannover en Schauspielhaus Zürich regisseert Wieler sinds 2001 voor de Münchner Kammerspiele. In 2002 was Wieler te gast op het Holland Festival met *Alkestis*. Met deze voorstelling werd hij ook voor het Berliner Theatertreffen uitgenodigd. In 2002 bekroonde de redactie van *Opernwelt* *Ariadne auf Naxos* tot voorstelling van het jaar, en Wieler en Morabito tot regieteam van het jaar. Datzelfde jaar ontving Wieler eveneens de Konrad Wolfprijs van de Berliner Akademie der Künste. Voor De Nederlandse Opera regisseerde het duo Wieler/Morabito in 2004 de opera *Lucia Silla*. In 2005 ontving Wieler de Deutscher Kritikerpreis. Ook in 2006 viel Wieler weer in de prijzen. Voor zijn inscenering van *Doktor Faust* bij de Staatsoper Stuttgart kreeg hij samen met Morabito de Faust-Theaterprijs.

Wieler is zeer bekend met het werk van Elfriede Jelinek, van wie hij dit jaar met *Rechnitz* op het Holland Festival staat. Na *Wolken.Heim* regisseerde hij van haar onder meer *Er nicht als er*, *Macht nichts* en *Ulrike Maria Stuart*. Vanaf het seizoen 2011-2012 wordt Wieler artistiek leider van de Stuttgarter Staatsoper.

De **Münchner Kammerspiele** werden in 1911 opgericht als privé-theater. In 1926 verhuisde het gezelschap naar het Schauspielhaus, een art nouveau-gebouw dat in 1901 was ontworpen door architect Riemerschmidt. Tegenwoordig horen bij het theater ook twee extra studio's. Vele belangrijke eigentijdse

regisseurs – Jossi Wieler, Johan Simons, Luk Perceval, Andreas Kriegenburg, Sebastian Nübling, Armin Petras, Stefan Kaegi, Lola Arias and Alvis Hermanis – hebben de stijl van de Münchner Kammerspiele mede gevormd. Daarnaast is ook de promotie van jonge internationale regisseurs een belangrijk aandachtspunt van het theater.

De Münchner Kammerspiele hebben inmiddels een bovenregionaal belang, wat ook tot uiting komt in verscheidene uitnodigingen voor het Berliner Theatertreffen en vele internationale festivals.

Met zijn eigentijdse signatuur staan de Münchner Kammerspiele open voor politiek en voor de maatschappij, en dat heeft geresulteerd in programma's als *Bunny Hill* en recent, *Munich Central*, die hun weg vinden uit het theater, de stad in.

Eind 2010 zal Johan Simons Frank Baumbauer opvolgen als artistiek leider van de Münchner Kammerspiele (na een jaar interim artistieke leiding van Christiane Schneider, Julia Lochte and Dr. Siegfried Lederer). Simons regisseerde bij het gezelschap onder andere al *Anatomie Titus*, dat op het Holland Festival van 2005 werd uitgevoerd, en *Hiob*, dat vorig jaar op het festival te gast was.

Biographies

The Austrian **Elfriede Jelinek** is the author of countless novels, poems and plays. In 2004, she won the Nobel Prize for literature. Jelinek was born on October 20, 1946 in Mürzzuschlag in the Austrian state of Stiermarken. Her father, Friedrich Jelinek, was of Jewish-Czech origin. Before and during the war he did important research for the military as a chemist, and accordingly was spared from anti-Semitic persecution. In the early 1950s, he was afflicted with mental illness. He died in 1969 in a psychiatric clinic. Elfriede had an extremely difficult relationship with her mother, who wanted to raise her as a musical prodigy. Later, Jelinek would describe her mother as an extremely intelligent but malicious person. The twisted relationship with her mother is the subject of her novel *The Pianist*, which was filmed by Michael Haneke. While still at school, Jelinek began in 1960 to study the organ, the recorder and composition. In 1971, she rounded off her organ studies at the Vienna Conservatory with good results. In 1964, she also began studying theatre and art history at the University of Vienna, but she had to break off her studies after several semesters because of her precarious mental state. During this time she wrote her first poems, publishing her first collection, *Lisa's Schatten*, in 1967. After 1969, Elfriede Jelinek was active in the student movement and in the literary discussions centring on the magazine *Manuskripte*. She started to write radio plays; the newspaper *Die Presse* called her *Wenn die Sonne sinkt ist für manche schon Büroschluss* the most successful radio play of the year in 1974. That same year, Elfriede Jelinek married Gottfried Hüngsberg, who had been part of Rainer Werner Fassbinder's circle in the 1960s. In 1974, she

joined the Austrian Communist party (KPÖ), which she left in 1991.

Jelinek's work is strongly related to her political engagement. In the early years of her career, this primarily concerned feminism and the struggle between the sexes, the central themes in novels like *Wir sind Lockvögel, Baby!* (*We are Decoys, Baby!*), *The Pianist* and *Lust*. Toward the end of the 80s and the beginning of the 90s she became the target of hate from the extreme right in Austria for her fight against Jörg Haider's FPÖ. Since that time, she has shifted her attention in works such as *Die Kinder der Toten* (The Children of the Dead), *Babel* and *Rechnitz* to social and political criticism, particularly Austria's Nazi past and present-day fascism in her fatherland. She herself has said that she is on a war footing with her fatherland and that her relationship with Austria is actually no longer even a love-hate relationship, like that of her compatriot Thomas Bernhard – with her, all that remains is hate. Jelinek's work is very diverse and also very controversial. She is praised by many critics for her phenomenal use of language, while others consider her often-sarcastic texts obscene, blasphemous and rancorous. In 2005, Knut Ahnlund walked out of the Swedish Academy in protest against the granting of the Nobel Prize to Jelinek.

Jossi Wieler is a Swiss theatre and opera director who was born in 1951 in Kreuzlingen. He studied directing at the University of Tel Aviv in Israel. His first directing assignments were for the Habima National Theater of Israel. In 1980, he returned to Europe and worked for various theatres in Germany and Switzerland, where he staged classics like *A Midsummer Night's Dream*, *Nathan the Wise* and *Peer Gynt*. In 1994, Wieler was invited for the Berliner Theatertreffen with his pro-

duction of *Wolken.Heim* (Clouds.Home) by Elfriede Jelinek. The play was chosen as production of the year. Since 1994, Wieler has also been active as an opera director in collaboration with dramaturge Sergio Morabito. Together they have worked on, among other things, *Alcina*, *Siegfried* and *Norma* at the Staatsoper Stuttgart and *Ariadne auf Naxos* at the Salzburger Festspiele.

In addition to his directing work for Staatsschauspiel Hannover and Schauspielhaus Zürich, since 2001 Wieler has also directed for the Münchner Kammerspiele. In 2002, Wieler was a guest of the Holland Festival with *Alkestis*, the opening show of the Festival. With this production he was also invited for the Berliner Theatertreffen. In 2002, the editors of *Opernwelt* chose *Ariadne auf Naxos* as production of the year and Wieler and Morabito as directing team of the year. That same year, Wieler also received the Konrad Wolf Prize from the Berliner Akademie der Künste. For De Nederlandse Opera in 2004, the Wieler/Morabito duo directed the opera *Lucia Silla*. In 2005, Wieler received the German Critics' Award. Wieler won another award in 2006, receiving the Faust Theatre Award together with Morabito for his staging of *Doktor Faust* with the Staatsoper Stuttgart. Wieler is very familiar with Elfriede Jelinek's work, whose *Rechnitz* he is presenting this year in the Holland Festival. After *Wolken.Heim*, he directed her plays *him nothing but him* and *Ulrike Maria Stuart*, among others. As of the 2011-2012 season, Wieler will be Artistic Director of the Staatsoper Stuttgart (Stuttgart State Opera).

The **Münchner Kammerspiele** were founded in 1911 as private theatre. In 1926 they moved to the Schauspielhaus, an art nouveau building which was constructed in 1901 by the architect Riemerschmidt. Today two ad-

ditional studio stages belong to the theatre. A multitude of important contemporary directors like Jossi Wieler, Johan Simons, Luk Perceval, Andreas Kriegenburg, Sebastian Nübling, Armin Petras, Stefan Kaegi, Lola Arias and Alvis Hermanis are shaping the style of Münchner Kammerspiele. Also the promotion of young international directors is an important concern of the theatre. The Münchner Kammerspiele have achieved supra-regional importance, demonstrated not least by several invitations to the Berliner Theatertreffen and to a multitude of international festivals. The program of Münchner Kammerspiele is committed to a contemporary signature demanding that theatre opens itself to politics and to the society and has succeeded in programs like *Bunny Hill* and currently *Munich Central* which are finding their way out of the theatre and into the city. In 2010 Johan Simons will succeed Frank Baumbauer as Artistic Director of Münchner Kammerspiele (after one year Interim Artistic Direction of Christiane Schneider, Julia Lochte and Dr. Siegfried Lederer). Under the direction of Simons the Münchner Kammerspiele performed in the Holland Festival in 2005 (*Anatomie Titus*) and in 2009 (*Hiob*).

Holland Festival 2010

DIRECTIE

Pierre Audi, artistiek directeur
Annet Lekkerkerker, zakelijk directeur

BESTUUR

M. Sanders (voorzitter)
J. Fleury
R. Hasper
M. van Zuijlen
vacature

HET HOLLAND FESTIVAL BEDANKT ALLEN
DIE HET FESTIVAL STEUNEN

SUBSIDIËNTEN

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschappen
Gemeente Amsterdam

HOOFDBEGUNSTIGER
SNS REAAL FONDS

BOARD OF GOVERNORS

G.J. van den Bergh en C. van den Bergh-
Raat, W. Bröcker, Ton en Maya Meijer-
Bergmans, Irina en Marcel van Poecke,
A. Ruijs en M. Ruijs-van Haaften, S. Tóth,
F. van Rappard-Wanninkhof,
Elise Wessels-van Houdt

MEDIAPARTNERS
NPS, VPRO

FONDSEN EN INSTELLINGEN

Prins Bernhard Cultuurfonds en
BankgiroLoterij, Turing Foundation,
VSB Fonds, Hivos NCDO Cultuurfonds,
Amerikaanse ambassade in Den Haag, Goethe-
Institut, Maison Descartes Institut Français des
Pays-Bas, Istituto Italiano di Cultura

SPONSORS

Buma Cultuur, Westergasfabriek, Meyer
Bergman, NIBC Bank N.V., Citroën

BEDRIJFSVRIENDEN

Accenture B.V., Beam Systems, Clifford
Chance LLP, De Nederlandsche Bank
N.V., DLA Piper N.V., ING Groep, JVR
Audiovisual, Koninklijke Ahold N.V.,
Liftinstituut B.V., Meyer Bergman, NIBC
Bank N.V., Rabobank Nederland, Ten Have
Change Management, WPG Uitgevers B.V.

SCHENKINGEN EN SPONSORING

Wilt u het Holland Festival steunen of heeft
u belangstelling om sponsor worden? Neem
dan contact op met Ingrid Janssen, manager
externe betrekkingen, T 020 – 7882118 of
ingrid.janssen@hollandfestival.nl

Cultuurminnaars van het Holland Festival

BESCHERMERS

H. Doek, L. Dommering-van Rongen,
Chr. van Eeghen, J. Houwert en M. Six,
J. Kat en B. Johnson, R. Kupers en
H. van Eeghen, F. Molenaar, F. Mulder,
K. van Noppen, P. Wakkie, M. van der Weij

BEGUNSTIGERS

M. Beekman, B. Boor, J. Damen,
J. Drupsteen, Ch. Engeler, D. Grobbe,
J. Haalebos, M. Henriques de Castro,
S. Hodes, H. Jens, KAY, J. Keukens,
D. Klein Oonk, A. van der Linden-Taverne,
H. Lionarons, T. Lodder, D. van der Meer,
A. Mees-Lubberman, H. Pinkster,
A. Reinink, B. Robbers, I. Snelleman,
H.Tjeenk Willink, M.C. Vink,
A. Vreugdenhil en anonieme donateurs

LIEFHEBBERS

Ook bedankt het Holland Festival zijn 429
Liefhebbers. Vanaf € 45 per jaar bent ook u
Liefhebber. U ontvangt dit programmaboekje
dan voortaan gratis. Daarnaast heeft u voor-
rang bij de kaartverkoop en krijgt u korting
op tickets. Wilt u ook Liefhebber worden?
Zie voor meer informatie en aanmelding:
www.hollandfestival.nl (support us /
Cultuurminnaars).

Colofon

TEKSTEN / TEXTS

Eva Holpfer, 'Il massacro di Rechnitz', In:
*Storia e Documenti Nr. 6, Semestrare dell'Istituto
Storico della Resistenza e dell'Età Contemporanea
di Parma*, Numero doppio 2001, p. 205-221.

Lonneke Kok, 'Het *enfant terrible* van de
Oostenrijkse literatuur'

Robert Misik, 'Dialektik des Schweigens', In:
taz 30.10.2007

REDACTIE / EDITING

Lonneke Kok

VERTALING / TRANSLATION

Margriet Agricola, Jane Bemont

OPMAAK / LAY-OUT

Holland Festival

ONTWERP OMSLAG / DESIGN COVER

Maureen Mooren